เรื่องเล่าประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น เมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

The Historical Narratives and the Promotion of Community Ways of Life for the Development of Local Cultural Tourism Management Nakhon Kalong, Khon Sawan District, Chaiyaphum Province

ณัฐปราย์ ชัยสินคุณานนต์[1*], ธนกฤต แก้วพิลารมย์[2], ธนิกานต์ ศรีจันทร์[3], และ เกศสุดา โภคานิตย์[4]

Natthapra Chaiyasinkhunanon[1*], Thanakrit Kaewpilarom[2], Thanikan Srichan[3], and Ketsuda Phokhanit[4]

[1,2,3,4]คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

[1,2.3.4]Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University, Thailand

[*]Corresponding Author E-mail: Natthaprachaiyasinkhunanon@gmail.com

Received: July 2, 2026; **Revised:** August 26, 2026; **Accepted:** September 2, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาเรื่องเล่ารื้อฟื้นประวัติศาสตร์บริบท วิถีชีวิต ศาสนาวัฒนธรรมชุมชนการปกครองเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ 2) เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 3) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง โดยกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง 3 ระยะ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก 18 คน การสนทนากลุ่ม 46 คน และการระดมสมอง 16 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเนื้อหาและสังเคราะห์ประเด็น ผลการวิจัยพบว่า 1) เมืองนครกาหลงมีร่องรอยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หลายยุคสมัย สะท้อนผ่านผังเมือง คูน้ำคันดิน และโบราณวัตถุ ชุมชนมีวิถีเกษตรกรรมและวัฒนธรรมอีสานที่ปรากฏผ่านประเพณี ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติ โดยพระพุทธศาสนามีบทบาทหล่อหลอมคุณค่าทางสังคม ส่วนการปกครองเปลี่ยนจากชุมชนโบราณเข้าสู่ระบบรวมศูนย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนพัฒนาเป็นอำเภอคอนสวรรค์ในปัจจุบัน 2) ชุมชนมีจุดแข็งด้านทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และความร่วมมือของคนในพื้นที่ จุดอ่อน คือ ขาดแหล่งเรียนรู้ การสื่อความหมาย การประชาสัมพันธ์ และงบประมาณ โอกาส คือ สื่อดิจิทัลและเครือข่ายเอื้อต่อการเผยแพร่เรื่องราวและสร้างการรับรู้ ส่วนอุปสรรค คือ การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวและการสนับสนุนเชิงนโยบายยังไม่ต่อเนื่อง และ 3) รูปแบบประกอบด้วย การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการชุมชน การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและทุนวัฒนธรรม และการอำนวยการ กำกับติดตามและการพัฒนาสู่ความยั่งยืน ผ่านความร่วมมือของภาคีเครือข่าย

คำสำคัญ: เรื่องเล่าประวัติศาสตร์, การส่งเสริมวิถีชุมชน, การจัดการท่องเที่ยว, วัฒนธรรมท้องถิ่น, เมืองนครกาหลง

Abstract

This research aimed to 1) study narratives reviving the history, context, ways of life, religion, community culture, and governance of Nakhon Kalong, Khon Sawan District, Chaiyaphum Province; 2) analyze the strengths, weaknesses, opportunities, and threats in developing local cultural tourism management in Nakhon Kalong through community participation; and 3) create a local development model for capacity building in local cultural tourism management in Nakhon Kalong through a strong community network alliance. Qualitative research was employed. Informants were purposively selected across three phases: in-depth interviews with 18 informants, focus group discussions with 46 participants, and brainstorming with 16 participants. Data were analyzed using content analysis and thematic synthesis. The findings revealed that; 1) Nakhon Kalong exhibits traces of historical development across multiple periods, reflected in its town layout, moats, earthen embankments, and archaeological artifacts. The community maintains agricultural ways of life and Isan culture expressed through traditions, beliefs, and community practices, with Buddhism playing a role in shaping social values. Its governance shifted from that of an ancient community to a centralized system during the Rattanakosin period before developing into present-day Khon Sawan District. 2) The community's strengths lie in its historical, archaeological, and cultural resources and cooperation among local residents. Its weaknesses include a lack of learning resources, interpretation, public relations, and funding. Opportunities arise from digital media and networks that facilitate the dissemination of stories and raise awareness. Threats include limited tourism route connectivity and discontinuous policy support. 3) The model comprises governance structure development through a community committee; capacity building for personnel and cultural capital; and directing, monitoring, and development toward sustainability through cooperation among network partners.

Keywords: Historical Narratives, Community Ways of Life Promotion, Tourism Management, Local Culture, Nakhon Kalong

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (Historical and Cultural Tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์ การเรียนรู้ผ่านมรดกทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจพัฒนาการของสังคมในแต่ละยุคสมัย ตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับการสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น การจัดการท่องเที่ยวลักษณะดังกล่าวจึงมิได้มุ่งเพียงการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว หากแต่ให้ความสำคัญกับการรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ การมีส่วนร่วมของประชาชน และการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างสมดุลและยั่งยืน (ปณต อัศวชัย, 2565; World Tourism Organization, 2018) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งส่งเสริมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ พัฒนาการท่องเที่ยวคุณภาพ และยกระดับเศรษฐกิจฐานรากผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์อัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของประชาชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการต่อยอดองค์ความรู้สู่การพัฒนานวัตกรรมทางสังคม (อุทิศ ทาหอม, 2564)

การขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าวจะเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม จำเป็นต้องอาศัยฐานข้อมูลประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความถูกต้อง เชื่อถือได้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบการท่องเที่ยวที่สะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ เมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ เป็นชุมชนโบราณที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการของลุ่มน้ำชีตอนบน ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ศาสนสถานโบราณวัตถุ ใบเสมา พระพุทธรูปโบราณตลอดจน เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่จะมีศักยภาพด้านทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสูง แต่การจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในปัจจุบันยังประสบข้อจำกัดหลายประการ กล่าวคือ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ยังคงกระจัดกระจายอยู่ในรูปของคำบอกเล่าจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และเอกสารท้องถิ่นที่ยังไม่ได้รับการรวบรวม ตรวจสอบ และจัด ระบบองค์ความรู้อย่างเป็นวิชาการ ส่งผลให้ข้อมูลที่ใช้สื่อสารกับนักท่องเที่ยวขาดความชัดเจนขาดการเชื่อม โยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และยังไม่สามารถถ่ายทอดคุณค่าของพื้นที่ได้อย่างครบถ้วน นอกจากนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด ชุมชน และภาคประชาชน ทำให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวดำเนินไปในลักษณะต่างฝ่ายต่างดำเนินงาน ขาดแผนพัฒนาร่วมและกลไกการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน เส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ยังไม่ได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบ ขาดสื่อความหมาย (Interpretation) ที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องเล่ากับแหล่งโบราณสถานและวิถีชีวิตร่วมสมัย ส่งผลให้ศักยภาพของพื้นที่ยังไม่สามารถพัฒนาเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่สร้างคุณค่าแก่ ผู้มาเยือนได้อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การย้ายถิ่นของประชากร และการลดบทบาทของผู้รู้ในชุมชน ทำให้องค์ความรู้ท้องถิ่นและเรื่องเล่าประวัติศาสตร์มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย หากไม่มีการรวบรวม ถ่ายทอด และพัฒนาเป็นฐานข้อมูลที่เป็นระบบ

จากการทบทวนวรรณกรรมและสถานการณ์ของพื้นที่ พบว่า งานศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของพื้นที่เป็นรายประเด็น ขณะที่ยังขาดการบูรณาการองค์ความรู้จากเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ หลักฐานเชิงประจักษ์ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อนำไปสู่การออกแบบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังขาดแนวทางในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ชุมชนผ่านเรื่องเล่าที่สามารถสร้างคุณค่าทางการเรียนรู้ควบคู่กับการสร้างรายได้และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ซึ่งนับเป็นช่องว่างสำคัญขององค์ความรู้และการพัฒนาพื้นที่ในปัจจุบันด้วยเหตุนี้ การวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ” จึงมุ่งศึกษารวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ วิถีชีวิต และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นฐานข้อมูลเชิงพื้นที่และองค์ความรู้ที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ การเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น การเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องเล่ารื้อฟื้นประวัติศาสตร์บริบท วิถีชีวิต ศาสนา วัฒนธรรมชุมชนการปกครองเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

2. เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาท้องถิ่น “การพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง” โดยกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2018) อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการเดินทางเพื่อเรียนรู้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนเจ้าของพื้นที่ ซึ่งไม่เพียงตอบสนองความต้องการด้านการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสร้างการพัฒนาทางเศรษฐกิจของชุมชนอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวลักษณะนี้ยังเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยกฤษณะ เนียมหอม และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2564) ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ผ่านการตีความ

และการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน ในบริบทของประเทศไทย ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ต่างให้ความสำคัญกับการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวคุณภาพ โดยเน้นการสร้างมูลค่าเพิ่มจากมรดกทางวัฒนธรรมควบคู่กับการมีส่วนร่วมของประชาชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการเรียนรู้คุณค่าของประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน ผ่านกระบวนการตีความและการถ่ายทอดเรื่องราวของพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ อันนำไปสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจบนฐานทุนวัฒนธรรม ควบคู่กับการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยที่กำหนดให้การใช้ทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การยกระดับคุณภาพการท่องเที่ยว และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. แนวคิดเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ชุมชน (Community Historical Narratives) หมายถึง ชุดความรู้ ความทรงจำประสบการณ์ และเหตุการณ์สำคัญที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในรูปของคำบอกเล่า ตำนาน เอกสาร โบราณวัตถุ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์และความเป็นมาของชุมชน ดังนั้น หากจะศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวจากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ชุมชนแล้วนั้น ชุมชนต้องมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ Smith (2006) และ Timothy และ Boyd (2003) อธิบายว่า เรื่องเล่าประวัติศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างคุณค่าความหมาย (Meaning) ให้แก่แหล่งท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวเดินทางเพื่อต้องการเรียนรู้เรื่องราวที่อยู่เบื้องหลังพื้นที่นั้น ๆ การตีความเรื่องเล่าจึงเป็นหัวใจของการสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขณะที่ McKercher และ du Cros (2002) เสนอว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องเชื่อมโยงทรัพยากรทางวัฒนธรรมกับการตีความเรื่องเล่า เพื่อสร้างคุณค่าทางการเรียนรู้และความประทับใจแก่ผู้มาเยือน ซึ่งจะช่วยยกระดับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวและสร้างความภาคภูมิใจแก่คนในชุมชน ดังนั้น เรื่องเล่าประวัติศาสตร์จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว และเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถต่อยอดสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

3. แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism Management: CBT) เป็นแนวคิดที่ให้ชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของทรัพยากร มีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการแบ่งปันผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมสอดคล้องกับ กฤษณะ เนียมหอม และกัมปนาท

วงษ์วัฒนพงษ์ (2564) อธิบายว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรอาศัยจิตสำนึกร่วมของคนในพื้นที่ การมีเป้าหมายร่วมกัน และการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ สอดคล้องกับ ณัฏฐพัชร มณีโรจน์ (2560) ที่อธิบายว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรมีกลไกสำหรับบริหารจัดการและประสานงาน โดยให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว และ ชมภูนุช หุ่นนาค (2559) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในจังหวัด สมุทรสงคราม พบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ คือ ความเป็นเส้นทางเรียนรู้ประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ทุกคนเข้าถึงได้ภายในวันเดียวแห่งแรกของประเทศไทย เน้นการจัดการด้านกายภาพ อนุรักษ์ ดูแล รักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการจัดการด้านทัศนียภาพ รวมถึงพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก อีกทั้งพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ให้กับนักท่องเที่ยวผู้สนใจและคนในชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ศึกษาและขับเคลื่อนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ควบคู่กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่

จากการให้ความหมายเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน สรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ให้ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เป็นกลไกสำคัญ โดยชุมชนควรมีจิตสำนึกร่วม มีเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกัน และสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้การบริหารจัดการสอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของชุมชน นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งองค์กรหรือกลไกของชุมชนเพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ประสานความร่วมมือ พัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว และรักษาผลประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน ควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก และภูมิทัศน์ตลอดจนยกระดับแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ประชาชนและนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างยั่งยืน

4. องค์ประกอบของการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ต้องมีองค์ประกอบเป็นปัจจัยการบริหารจัดการทรัพยากร วิถีชีวิต และภูมิปัญญา เพื่อสร้างคุณค่าและการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน และสิ่งอำนวยความสะดวกในการบริการ จากการทบทวนวรรณกรรมและสังเคราะห์แนวคิดนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ เช่น แนวคิดของ Smith (2006) Timothy และ Boyd (2003) McKercher และ du Cros (2002) Murphy (1985) Tilden (1977) ตลอดจนแนวทางขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO, 2003) และองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 2018) พบว่า องค์ประกอบของการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นประกอบด้วย 5 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการตีความ เรื่องเล่า และ

5) การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการสร้างคุณค่าเพิ่มให้แก่ทุนทางวัฒนธรรมผ่านการสื่อสารและ การพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว องค์ประกอบทั้ง 5 มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ เรื่องเล่าประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญของการสร้างคุณค่าและประสบการณ์การท่องเที่ยว ขณะที่การมีส่วนร่วมของชุมชนและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่าง การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น อันนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลการสังเคราะห์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของชิตาวีร์ สุขคร (2562) ที่อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกระบวนการนำทุนทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยต้องดำเนินควบคู่กับการอนุรักษ์คุณค่าทางวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอย่างสมดุลระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนองค์ประกอบด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม การสร้างคุณค่าเพิ่ม และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างชัดเจน นอกจากนี้ กฤษณะ เนียมหอม และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2564) เสนอว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนควรตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การกำหนดทิศทางการ วางแผน การบริหารจัดการ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตนเอง รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การเรียนรู้ และการอนุรักษ์อัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ที่มุ่งให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรและการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการการจัดการมรดกวัฒนธรรม การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชน การตีความและถ่ายทอดเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ ตลอดจนการสร้างคุณค่าเพิ่มให้แก่ทุนทางวัฒนธรรมผ่านการสื่อสารและการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดทำงานเชื่อมโยงกันเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ ยกระดับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ ให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งการคัดเลือกในแต่ละระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In- depth Interview) ประกอบด้วย 1) ผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน 5 คน มีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชน 2) ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 4 คน เป็นผู้มีผลงานหรือได้รับการยอมรับด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี หรือศิลปวัฒนธรรม 3) ผู้นำชุมชน จำนวน 4 คน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน หรือประธานองค์กรชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่ 4) ผู้นำทางศาสนา จำนวน 2 คน พระสงฆ์ หรือผู้นำศาสนาที่มีบทบาทในการสืบทอดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน และ 5) บุคลากรจากสำนักงานศิลปากรที่ 10 จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 3 คน ได้แก่ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ หรือผู้รับผิดชอบงานด้านโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา รวมทั้งสิ้น 18 คน

ระยะที่ 2 ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย (Focus – Group Discussion) เป็นตัวแทนประชาชนในชุมชน คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 46 คน โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้ เป็นผู้มีภูมิลำเนาหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 5 ปี มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ของชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ เยาวชน กลุ่มสตรี ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป และมีความสมัครใจเข้าร่วมการวิจัยและสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างอิสระ

ระยะที่ 3 กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกระบวนการระดมสมอง (Brain Storming) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) บุคคลหรือหน่วยงานที่มีบทบาทในการกำหนด ขับเคลื่อนนโยบาย มีประสบการณ์ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม หรือการบริหารจัดการการพัฒนาการท่องเที่ยว และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พร้อมทั้งผู้ที่สามารถเสนอแนวทาง ข้อคิดเห็น และร่วมกำหนดรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนได้ ได้แก่ ตัวแทนหน่วยงานสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชัยภูมิ จำนวน 2 คน องค์การบริหารส่วนตำบลคอนสวรรค์ จำนวน 3 คน ผู้แทนโรงเรียนคอนสวรรค์ จำนวน 2 คน ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 4 คน และตัวแทนประชาชนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 16 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ระยะที่1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาข้อคำถามจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัยและประเด็นเกี่ยวกับเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ก่อนนำเครื่องมือไปใช้จริง ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย ความชัดเจนของภาษา และความเหมาะสมของลำดับ

คำถาม จากนั้น ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับผู้ให้ข้อมูลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 3–5 คน เพื่อปรับปรุงถ้อยคำให้เกิดความเข้าใจตรงกัน

ระยะที่ 2 เครื่องมือการวิจัยเป็นแบบบันทึกการประชุมย่อย (Focus – Group Discussion) ข้อคำถามแบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นเพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย เครื่องมือ SWOT ANALYSIS กระดาษชาร์ทเพื่อระดมความคิด เครื่องบันทึกเสียง แบบบันทึกประเด็นสนทนา เพื่อนำมาใช้ประกอบการถอดความ ข้อคำถามในการสนทนากลุ่มได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิชุดเดียวกัน เพื่อประเมินความสอดคล้องของประเด็นคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย ความครอบคลุมของประเด็นการวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งปรับปรุงเครื่องมือตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปใช้จริง

ระยะที่ 3 เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ โครงร่างรูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง ซึ่งจัดทำขึ้นจากผลการศึกษาในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการระดมสมอง (Brainstorming) ให้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมพิจารณา ตรวจสอบความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงรูปแบบก่อนสรุปเป็นรูปแบบฉบับสมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง พร้อมตั้งผู้ช่วยนักวิจัยเพื่อร่วมกันในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ขอหนังสือขออนุญาตเข้าพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิส่งถึงชุมชนพื้นที่เป้าหมาย ได้แก่ ชุมชนเมืองนครกาหลง บ้านคอนสวรรค์ หมู่ที่ 8, 9, 11, และ 15

2. คณะผู้วิจัยชี้แจงแนวทางการดำเนินการวิจัยทำความเข้าใจกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ชุมชน

3. คณะผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามแผนการดำเนินงานรายกิจกรรมตามระยะตามขั้นตอนการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ระยะที่ 1 สัมภาษณ์เชิงลึก ในพื้นที่ชุมชนเมืองนครกาหลง บ้านคอนสวรรค์ หมู่ที่ 8, 9, 11, และ 15 ระยะที่ 2 การประชุมย่อย ณ ศาลาการเปรียญ วัดบ้านคอนสวรรค์ ระยะที่ 3 กระบวนการระดมสมอง ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ภายหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ คือ 1) ถอดเทปการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มแบบคำต่อคำ (Verbatim) 2) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับบันทึกภาคสนาม 3) จัดหมวดหมู่ข้อมูล (Coding) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) 4) สังเคราะห์ประเด็นสำคัญ (Thematic Analysis) โดยยึดเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ 5) สังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของรูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง

เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล (Data Triangulation) เปรียบเทียบข้อมูลจากผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐ ผู้ประกอบการ และเอกสารประวัติศาสตร์ การตรวจสอบด้านวิธีการ (Methodological Triangulation) เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การระดมสมอง การสังเกต และการศึกษาเอกสาร และการตรวจสอบด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) พร้อมทั้งเปรียบเทียบผลการวิจัยกับแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนการตีความมรดกวัฒนธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อค้นพบ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 เพื่อศึกษาเรื่องเล่ารื้อฟื้นประวัติศาสตร์บริบท วิถีชีวิต ศาสนา วัฒนธรรมชุมชนการปกครองเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ผลการวิจัยพบว่า ประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ “เมืองนครกาหลง” ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ดินแดนอารยธรรมเก่าแก่สืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยปรากฏร่องรอยประวัติศาสตร์ซ้อนทับตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยขอม จนถึงสมัยลาว-ล้านช้าง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ เช่น พระพุทธรูปหินทรายแกะสลักขนาดใหญ่ (หลวงพ่อใหญ่) “ปางกู่” และ “ใบเสมา” ที่สลักเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังค้นพบโครงสร้างผังเมืองรูปวงรี ล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดินสองชั้น ซึ่งเชื่อกันว่าสร้างขึ้นเพื่อป้องกันศัตรูมารุกรานสันนิษฐานว่าสร้างตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ เป็นศิลปสมัยทวารวดีเมื่ออาณาจักรขอมเสื่อมสลาย ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่อพยพมาก่อตั้งเมืองที่บ้านคอนสวรรค์เป็นกลุ่มชนไทย–ลาวจากเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ จากการค้นพบอุโบสถโบราณ (สิม) ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อปากแดง” ศิลปะลาวล้านช้าง ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีความร่วมสมัยกับการก่อตั้งเมืองชัยภูมิ โดยพระยาแล หรือ “นายแล” ในปี พ.ศ. 2360

วิถีชีวิตชาวชุมชนของเมืองนครกาหลงปัจจุบันยังคงดำเนินชีวิตเรียบง่าย มีโครงสร้างชุมชนแบบเครือญาติ คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากพื้นที่นี้มีแม่น้ำชีไหลผ่าน รวมถึงลำห้วย หนอง คลอง บึงอีกหลายแห่ง บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อชุมชน “นครกาหลง” ตั้งโดยเจ้าเมืองคนแรกตามตำนานที่เล่าขานกันว่า “เหล่านกกาบินมาหากินเย็นย้ำจึงลืมกลับรัง” ปัจจุบัน ชาวชุมชนยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะ “ฮีตคอง” อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวอีสาน ชุมชนมีพิธีกรรมท้องถิ่นที่แสดงถึงความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธาต่อองค์ “หลวงพ่อใหญ่” และ “หลวงพ่อปากแดง” ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคุ้มครองผู้ประพฤติดี

จากร่องรอยประวัติศาสตร์ หากกล่าวถึงรูปแบบการปกครองที่ชัดเจน ชุมชนบ้านคอนสวรรค์ก่อตั้งขึ้นราวก่อนปี พ.ศ. 2369 โดยมีพระยาขุนหาญเป็นเจ้าเมืองคนแรก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดิน ส่งผลให้จังหวัดชัยภูมิถูกจัดให้อยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดนครราชสีมา ในระดับท้องถิ่น มีการแต่งตั้งให้หลวงศักดาเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านคนที่ 30 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ่งชี้ว่า ผู้นำในอดีตตั้งแต่สมัยขอมทวารวดี จนถึงพระยาขุนหาญ ล้วนมีบทบาทสำคัญในการก่อร่างสร้างเมือง เมื่อมีการคัดเลือกหรือแต่งตั้งบุคคลใดขึ้นเป็นผู้นำ มักได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคี มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน สะท้อนว่า การปกครองชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่บนรูปแบบโครงสร้างการบริหารราชการ กฎหมาย เพียงประการเดียว หากยังยึดโยงอยู่กับความเชื่อ ความศรัทธา และการยอมรับในตัวผู้นำที่ถูกปลูกฝังนับตั้งแต่อดีต ทำให้ผู้นำสามารถสร้างการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนารักษาความเข้มแข็งและความเป็นปึกแผ่นได้จนถึงปัจจุบัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวรากเหง้าประวัติศาสตร์ วิเคราะห์ค้นหาอัตลักษณ์วิถีเก่า สู่การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

การวิเคราะห์ค้นหาเรื่องราวรากเหง้าประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์วิถีเก่า สู่การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ จากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม โดยเครื่องมือ SWOT ANALYSIS พบว่า ชุมชนมีศักยภาพด้านทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่โดดเด่น ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

ประการแรก ด้านจุดแข็ง (Strengths) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนตรงกันว่า เมืองนครกาหลงเป็นชุมชนโบราณที่มีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการก่อร่างสร้างเมืองต่อเนื่องหลายยุคสมัย ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างโดดเด่น ทั้งยังปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุโบราณสถาน และศิลปกรรมที่สะท้อนอารยธรรมในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน ความโดดเด่นที่สะท้อนผ่านชื่อ “เมืองนครกาหลง” ซึ่งมีเอกลักษณ์และชวนให้เกิดความสนใจในการศึกษาค้นคว้า ทำให้พื้นที่แห่งนี้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ ชุมชนยังมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง โดยประชาชนให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การนำของผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชนที่ได้รับความเชื่อถือจากประชาชน ส่งผลให้เกิดการรวมพลังในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีพิธีกรรม ประเพณี และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และความเชื่อของชุมชนอีสาน (ฮีตคอง) ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี และสามารถต่อยอดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สร้างประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวได้

ด้านจุดอ่อน (Weaknesses) แม้ว่าชุมชนจะมีต้นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีคุณค่า แต่ยังขาดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปธรรม ทั้งในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ ศูนย์เรียนรู้ หรือระบบการสื่อความหมายที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของเมืองนครกาหลงให้แก่ผู้มาเยือนได้อย่างครบถ้วน ส่งผลให้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ยังคงอาศัยการบอกเล่าจากคนในชุมชนเป็นหลักขณะเดียวกัน การรับรู้เกี่ยวกับเมืองนครกาหลงยังจำกัดอยู่ในวงแคบ โดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนในท้องถิ่น และผู้ที่สนใจด้านประวัติศาสตร์เท่านั้น ด้านช่องทางการประชาสัมพันธ์ยังมีข้อจำกัด ป้ายบอกทางที่มีจำนวนจำกัดไม่ชัดเจน และช่องทางการสื่อสารสาธารณะยังไม่เพียงพอ อีกทั้งชุมชนยังประสบปัญหางบประมาณในการอนุรักษ์ บูรณะ และปรับปรุงโบราณวัตถุและโบราณสถานให้มีสภาพพร้อมรองรับการท่องเที่ยว ส่งผลให้ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่

สำหรับด้านโอกาส (Opportunities) พบว่า ชุมชนยังมีโอกาสสำคัญในการยกระดับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยวัดคอนสวรรค์ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ซึ่งจะช่วยเพิ่มการยอมรับในระดับประเทศ และนำไปสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การเติบโตของสื่อดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ยังเอื้อต่อการเผยแพร่เรื่องราว ประวัติศาสตร์ และภาพลักษณ์ของเมืองนครกาหลงสู่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวางกว่าที่ผ่านมา อีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนศักยภาพของชุมชน คือ ความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อหลวงพ่อใหญ่แห่งวัดคอนสวรรค์ ซึ่งมีผู้เดินทางมาสักการะและบนบานศาลกล่าวอย่างต่อเนื่อง เมื่อสมหวังมักมีการบอกเล่าประสบการณ์ผ่านเครือข่ายสังคมและการบอกต่อแบบปากต่อปาก ส่งผลให้เกิดการประชาสัมพันธ์โดยธรรมชาติ และสามารถต่อยอดเป็นการสร้างการรับรู้และแรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศรัทธาควบคู่กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนได้

ขณะที่ด้านอุปสรรค (Threats) แม้ว่าชุมชนจะมีศักยภาพด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรม แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวยังคงเผชิญข้อจำกัดจากปัจจัยภายนอกหลายประการ กล่าวคือ อำเภอคอนสวรรค์ยังมีแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวในภาพรวมไม่มากนัก จึงทำให้การเดินทางของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังเป็นการเดินทางเฉพาะกิจมากกว่าการท่องเที่ยวแบบพำนัก หรือเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวจากแหล่งอื่น ๆ การที่วัดคอนสวรรค์ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ แม้ว่าจะเป็นโอกาสด้านการอนุรักษ์ แต่ก็อาจก่อให้เกิดข้อจำกัดด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เนื่องจากต้องดำเนินการภายใต้หลักเกณฑ์ด้านการอนุรักษ์อย่างเคร่งครัด ขณะเดียวกัน การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐยังมีข้อจำกัดทั้งด้านงบประมาณและความต่อเนื่องของนโยบาย ส่งผลให้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดำเนินไปได้ไม่เต็มศักยภาพอีกทั้งกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น งานแสง สี เสียง เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองนครกาหลง ยังขาดการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ ผู้แสดง และหน่วยงานภาครัฐ ขณะที่นักท่องเที่ยวจากต่างพื้นที่ยังมีจำนวนไม่มาก ส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวยังไม่สามารถสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มศักยภาพ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 3 เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาท้องถิ่น “การพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง” โดยกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง โดยกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง ตั้งอยู่บนฐานของการบูรณาการความร่วมมือของภาคีเครือข่ายชุมชน (Community Collaborative Network) โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนการพัฒนา และอาศัยความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐภาค เอกชน สถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น และภาคประชาชน ร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน รูปแบบประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้

1. การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการ (Governance Structure) มุ่งพัฒนาระบบบริหารจัดการที่มีความชัดเจนเป็นทางการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการบริหารการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับชุมชน กำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วนให้ครอบคลุมการกำหนดนโยบาย การวางแผน การบริหารทรัพยากร การประสานความร่วมมือ ตลอดจนการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวมีเอกภาพ โปร่งใส และสามารถขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง

2. การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและทุนวัฒนธรรม (Capacity Building) มุ่งเสริมสร้างองค์ความรู้ ทักษะ และสมรรถนะของบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสื่อความหมายทางวัฒนธรรม และการบริการนักท่องเที่ยว ควบคู่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงการศึกษาวิจัยและการจัดทำฐานข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ในการตีความ การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และการสร้างคุณค่าเพิ่มให้กับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. การอำนวยการ กำกับติดตาม และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน (Leadership, Monitoring and Sustainable Management) มุ่งพัฒนากลไกการขับเคลื่อนที่มีการบูรณาการระหว่างทุกภาคส่วนภายใต้กรอบนโยบายที่ชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดมาตรฐานการให้บริการ การบริหารคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว และระบบติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สะท้อนอัตลักษณ์ของเมืองนครกาหลง การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางกลับมาเยี่ยมเยือนซ้ำ และการยกระดับประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระยะยาว

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องเล่าประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยมีประเด็นการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลง พบว่า เป็นชุมชนโบราณที่มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยทวารวดี ขอม ล้านช้าง จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดี โบราณสถาน และเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนพัฒนาการของชุมชนอย่างชัดเจน ประกอบกับยังคงดำรงรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่นไว้ได้อย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์เป็นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชน และสามารถนำมาใช้เป็นฐานในการสร้างคุณค่าและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (2003) ที่ให้ความสำคัญกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในฐานะแหล่งอัตลักษณ์ของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวนรักษา เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและสร้างคุณค่าทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

ความศรัทธาของคนในชุมชนที่มีต่อหลวงพ่อใหญ่ หลวงพ่อปากแดง ตลอดจนประเพณีฮีตคองและพิธีกรรมท้องถิ่น ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับ McKercher และ du Cros (2002) ที่เสนอว่า ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการตีความ (Interpretation) และการถ่ายทอดเรื่องราว (Storytelling) ทางทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวและเกิดประสบการณ์ที่มีความหมาย อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Timothy และ Boyd (2003) ซึ่งอธิบายว่า มรดกทางประวัติศาสตร์จะสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวได้เมื่อชุมชนสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวของอดีตเข้ากับอัตลักษณ์วิถีชีวิต และการเรียนรู้ของผู้มาเยือนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชนเมืองนครกาหลงที่เกิดจากการมีผู้นำที่ได้รับการยอมรับ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนสามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นและร่วมกันพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Murphy (1985) ที่เสนอว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-based Tourism Planning) โดยชุมชนควรมีบทบาทในการกำหนดทิศทาง บริหารจัดการ และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam et al. (1993) ที่อธิบายว่า ทุนทางสังคม ได้แก่ ความไว้วางใจ เครือข่ายความร่วมมือ และบรรทัดฐานร่วมของสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนด้วยเทคนิค SWOT Analysis พบว่า เมืองนครกาหลงมีจุดแข็งจากทุนทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง แต่ยังมีข้อจำกัดด้านการสื่อความหมาย การจัดการองค์ความรู้ การประชาสัมพันธ์ และงบประมาณในการอนุรักษ์โบราณสถาน ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้ชุมชนจะมีศักยภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในระดับสูง แต่หากขาดการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ย่อมทำให้ไม่สามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ World Tourism Organization (2018) ที่เสนอว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องบูรณาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเข้ากับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาศักยภาพของคนในพื้นที่ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารและการตลาด จึงจะสามารถสร้างคุณค่าเพิ่มและยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันได้อย่างยั่งยืน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของวัดคอนสวรรค์ แม้จะเป็นโอกาสสำคัญด้านการอนุรักษ์ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากต้องดำเนินการภายใต้กฎหมายและหลักเกณฑ์ด้านการอนุรักษ์อย่างเคร่งครัด ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นของการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ McKercher และ du Cros (2002) ที่เสนอว่า การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถรักษาคุณค่าความเป็นของแท้ (Authenticity) ควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและชุมชน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าของแหล่งมรดก

3. ผลการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลงโดยใช้กลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน พบว่า รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการ (Governance Structure) 2) การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและทุนวัฒนธรรม (Capacity Building) และ 3) การอำนวยการ กำกับติดตามและการพัฒนาสู่ความยั่งยืน (Leadership, Monitoring and Sustainable Management) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไม่สามารถขับเคลื่อนโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งได้ หากต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนภายใต้ระบบธรรมาภิบาลที่ชัดเจน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ การบริหารจัดการความรู้ และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ Murphy (1985) และแนวทางของ World Tourism Organization (2018) ที่เน้นการบูรณาการความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (Community-centered Tourism Development) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (2003) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของชุมชนผู้สร้าง สืบทอด และดูแลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกดังกล่าว ขณะเดียวกัน รูปแบบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นยังสะท้อนแนวคิดการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และ

วัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงการอนุรักษ์กับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความสมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

สรุป

การศึกษาเรื่อง เรื่องเล่าประวัติศาสตร์สู่การส่งเสริมวิถีชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น เมืองนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ สะท้อนให้เห็นว่า เมืองนครกาหลงเป็นชุมชนโบราณที่มีร่องรอยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หลายยุคสมัย สะท้อนผ่านผังเมือง คูน้ำ คันดิน โบราณวัตถุ และเรื่องเล่าของชุมชน วิถีเกษตรกรรม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และวัฒนธรรมอีสานเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต โดยมีพระพุทธศาสนา ความศรัทธาต่อหลวงพ่อใหญ่ และประเพณีท้องถิ่นช่วยหล่อหลอมคุณค่าทางสังคม องค์ประกอบเหล่านี้เป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สามารถนำมาใช้พัฒนาเรื่องเล่าและกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับการท่องเที่ยวของชุมชน

การวิเคราะห์ศักยภาพด้วย SWOT พบว่า ชุมชนมีจุดแข็งด้านทรัพยากรทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วัฒนธรรม และความร่วมมือของคนในพื้นที่ ส่วนจุดอ่อน ได้แก่ การขาดแหล่งเรียนรู้และระบบสื่อความหมาย การประชาสัมพันธ์ที่จำกัด และงบประมาณในการอนุรักษ์ สำหรับโอกาส สื่อดิจิทัลและเครือข่ายความศรัทธาเอื้อต่อการเผยแพร่เรื่องราวและสร้างการรับรู้เกี่ยวกับชุมชน ขณะที่การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยว ข้อจำกัดด้านการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์ และความไม่ต่อเนื่องของการสนับสนุนเชิงนโยบายยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองนครกาหลงประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการชุมชน การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและทุนวัฒนธรรม และการอำนวยการ กำกับติดตาม และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับความรู้ด้านประวัติศาสตร์ การสื่อความหมาย และการบริการนักท่องเที่ยว การดำเนินงานอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมกับการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคีเครือข่ายชุมชน ควรร่วมกันกำหนดนโยบายและกลไกการดำเนินงานซึ่งสามารถพัฒนาเป็นฐานสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและต่อยอดสู่การสร้าง ซอฟต์พาวเวอร์ (Soft Power) ของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. ควรพัฒนาฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองนครกาหลงให้เป็นระบบ โดยรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจัดทำเป็นคลังข้อมูลดิจิทัล (Digital Heritage Database)

3. ควรพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจัดอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเยาวชน นักเล่าเรื่อง (Storyteller) และผู้ประกอบการชุมชน

4. ควรยกระดับทุนทางสังคมของชุมชนให้เป็นซอฟต์พาวเวอร์ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยสนับสนุนให้ชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่สะท้อนอัตลักษณ์ของเมืองนครกาหลง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างซอฟต์พาวเวอร์จากทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมของเมืองนครกาหลงเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ของชุมชนเข้ากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

กฤษณะ เนียมหอม, และ กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2564). การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน. *Journal of Roi Kaensarn Academi, 6*(11), 350–363.

ชมภูนุช หุ่นนาค. (2559) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในจังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 27*(1), 39-46.

ชิตาวีร์ สุขคร. (2562). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย. *วารสารเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน, 1*(2), 1–7.

ณัฏฐพัชร มณีโรจน์. (2560). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน: Community Based Tourism Management. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, 13*(2), 25–46.

ปณต อัศวชัย. (2565). อัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์แบบยั่งยืนของอำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง. *วารสารลวะศรี, 6*(1), 19–35.

สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580: ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565, 2 พฤศจิกายน). *ราชกิจจาฯ เผยแพร่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13*. https://www.nesdc.go.th/the-royal-gazette-published-the-announcement-of-the-13th-national-economic-and-social-development-plan/

อุทิศ ทาหอม. (2564). การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนฐานวัฒนธรรม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 16*(2), 55–73.

McKercher, B., & du Cros, H. (2002). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. Haworth Hospitality Press.

Murphy, P. E. (1985). *Tourism: A community approach*. Methuen.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.

Tilden, F. (1977). *Interpreting our heritage* (3rd ed.). University of North Carolina Press.

Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Pearson Education.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage

World Tourism Organization. (2018). *Tourism and culture synergies*. https://doi.org/10.18111/9789284418978